

SOLOARTIST
När Glenn Gould spelade utgick all dynamik från fingrarna. I förhållande till dessa var armarna oftast passiva, och pedalerna användes ytterst sparsamt.

Foto: Toronto Star/All Over Press

Glenn Gould – pianovirtuosen som flydde från sin publik

Glenn Gould var en av 1900-talets största pianovirtuoser. Den 10 april 1964 gav han sin sista konsert inför publik. Det var i Los Angeles. Han var 31 år gammal och skulle leva ytterligare drygt 18 år – ett verksamt liv som studiomusiker, som skribent, som producent av radio- och teveprogram, som kompositör och som framträdande kanadensisk kulturperson – men hans beslut att lämna konsertlokalen och applåddåskorna var oåterkalleligt. Vad var orsaken till detta?

Gould föddes 1932 i Toronto. Han var enda barnet. Hemmet var välbärgat tack vare faderns pälshandel. Modern, som var 41 år gammal när Gould föddes, hade haft flera missfall. Hon var piano- och sångpedagog. Hennes presbyterianska fromhet satte sin prägel på hemmet, inte minst i synen på moralfrågor. Svordomar var bannlysta och pryderiet härskade. Redan före Goulds födelse hade modern invigt honom i musikens mysterium. Hon spelade piano och grammfonskivor med klassisk musik i hopp om att hennes foster skulle lyssna. Som ett tidigt tecken på

musikalitet mindes hans far att den lille Glenn i stället för att gråta brukade nynna. Modern blev hans första pianolärare; innan han kunde läsa och skriva bokstäver kunde han läsa noter. Hon berömde honom men kunde också straffa genom att ge lätta slag med linjal över fingrarna när han spelade fel. Karriären som pianovirtuos var redan initierad av henne. När hon inte längre räckte till, tog mer prominenta pianopedagoger över.

Gould var en särling – ett musikaliskt underbarn – som hade svårt att finna sig i sina jämnåriga kamraters robusta lekar. När han fick en boll kastad till sig, stod han alldeles handfallen. Han avskydde tävlingar; en avsky som följde honom livet igenom och som senare återspeglades i hans syn på solistens roll i förhållande till orkestern, när det gällde hur en pianokonsert skulle framföras. I stället för dramatik, där orkester och solist kontrasterar mot varandra, ville Gould tona ner vad han uppfattade som tävlingsmomentet i relationen mellan solist och orkester. När hans jämnåriga kamrater började intressera sig för flickor blev avståndet till dem ännu större. Han reagerade med avsky mot deras obscena skämt. Redan som tonåring började han etablera sig som konsertpianist i Kanada. I en tidningsintervju uttryckte modern sin tillfredsställelse över att sonen ägnade sig åt pianospel – inte åt att flörta med flickor. Den mycket modersbundne Gould kom att leva sitt liv som ungkarl. Det är osäkert om han någonsin hade en hetero- eller homosexuell relation.

Bortsett från sin extrema fingerfärdighet som pianist var Gould i andra sammanhang opraktisk. Han utförde aldrig hushållssysslor. Trots att han hade få nära vänner, utvecklade han som vuxen ett extensivt kontaktnät, men de personer som ingick i detta hade i första hand en instrumentell funktion för honom. Han behövde dem. Han kommunicerade helst per telefon. Eftersom han hade en omvänd

TOPPMÖTE
**Tre musikaliska genier i sam-
språk den 4 janu-
ari 1960. Till
vänster, Leo-
nard Bernstein,
dirigent för New
York Philhar-
monic Orchest-
ra, i mitten,
pianovirtuosen
Glenn Gould,
och till höger,
kompositören
Igor Stravinsky.**

Foto: All Over Press

»I en tidningsintervju uttryckte modern sin tillfredsställelse över att sonen ägnade sig åt pianospel – inte åt att flörta med flickor.«

dygnsrytm ringde han ofta upp nattetid, och då brukade samtalen gå över i långa monologer. Han frågade sällan om han störde. Humorn är omvittnad, men småprat passade honom inte.

Alltsedan barndomen plågades Gould av en polymorf ångest, som kunde anta en psykotisk dimension. Frukten för att drabbas av sjukdomar följde honom livet igenom; till och med en lätt förkylning väckte oro. Som vuxen krävde han att temperaturen skulle hållas hög i rummen där han vistades och att fönstren skulle vara stängda. Även i varmt väder kunde han uppträda med överrock, kofta, halsduk, keps och vantar, som var avklippta så att fingrarna kunde röra sig fritt över pianotangenterna, och över dessa vantar handskar, som han tog av bara när han satte sig vid pianot.

Hypokondrin generaliserades med tiden. Han noterade alla möjliga sjukdomssymtom från sin kropp. Därför upprätthöll han många läkarkontakter med både specialister och allmänpraktiker. Respektive läkare hade för det mesta inte insyn i Goulds förhållanden med de övriga kollegerna. Han tog kommandot; det var svårt att stå emot hans krav på utredningar – exempelvis röntgenundersökningar vilka regelmässigt gav negativa resultat – och recept på mediciner, inte minst vanebildande psykofarmaka som valium och sömngivande barbiturater, liksom opiater mot den diarre som besvärade honom inför konsertframträdandena. Han blev läkemedelsberoende, men när det gällde tobak och alkohol var han en renlevnadsman. Beträffande mat pendlade han mellan ligglighet och anorektisk motvilja. Till slut bestod hans diet huvudsakligen av äggröra och rostat bröd.

Gould var rädd för fysiska kontakter; han undvek ofta att ta i hand och skydde intimiteter som kramar. Paradoxalt nog var han samtidigt en storkonsument av sjukgymnastik och kiropraktisk behandling. Kroppslig beröring kunde leda till paranoidea reaktioner. Som barn fick han vid ett tillfälle en något brysk beröring på överarmen av en jämnårig pojke. Gould, som annars var mycket fredlig till sitt väsen, fick ett raseriutbrott som inte stod i rimlig proportion till det ringa våld han utsatts för, och skrek till pojken att om denne gjorde så en gång till skulle han döda honom.

Något liknande inträffade 1959 i pianotillverkaren Steinways lokaler. En av företagets pianostämmare gav vid ett tillfälle Gould en ryggdunk som träffade nacken och vänster skuldra. Vittnen menade att dunken inte var särskilt hård. Men Gould hävdade att vänster skulderparti förskjutits ned några centimeter med minskad känsel och motorisk precision i vänster hands fingrar som resultat. På rekommendation av dirigenten vid Philadelphias symfoniorkester, Eugene Ormandy, sökte Gould hjälp hos en berömd ortoped i Philadelphia, Irwin Stein, som lät gipsa in större delen av toraxpartiet så att vänster skulderparti kompensatoriskt försköts uppåt. Gould kunde därför inte spela på sex veckor. Han undersöktes även av en neurolog, som emellertid menade att det rörde sig om konversionshysteriska symtom. I vilket fall förde Gould en process mot Steinway som slutade i förlikning. Firman gick med på att betala ett skadestånd, eftersom man inte ville förlora PR-värdet i att Gould spelade på en flygel av märket Steinway. Efter den händelsen blev han rädd för Philadelphia och undvek staden i fortsättningen.

1959 var även i övrigt ett påfrestande år för Gould. Antalet konserter inför publik nådde sitt maximum med femtiotvå framträdanden i olika länder. Resorna och kontakten med konsertpubliken slet ner honom. Samma år bröt han upp från barndomshemmet. Han köpte först en herrgård utanför Toronto, men den var för stor och låg för avsides, varför han i stället skaffade sig en bostad i ett hyreshus, men där trodde han att grannarna spionerade på honom, så han flyttade till en ny adress. Den behöll han livet ut: en takvåning i ett modernt hus i Toronto. Senare hyrde han också en hotellägenhet för sin privata studio, där han för det mesta vistades.

Precision och klarhet utmärkte Goulds pianospel. Varje ton, hur snabbt han än lät fingrarna löpa över tangenterna, vilade i sin egen rymd. All dynamik utgick från fingrarna. I förhållande till dessa var armarna för det mesta passiva; pedalerna användes ytterst sparsamt. Vanligen satt han med korsade ben på en låg fällstol, som fadern konstruerat. Han vägrade använda någon annan sittmöbel framför flygeln. Till sist var sittdynan bortnött, så han satt direkt på träramen, vars tvärså skar in mellan klinkorna. Ansiktet höll sig gärna strax ovan tangenterna. Gould kunde tyckas besvärad och sluten på väg mot flygeln inför en konsert, men när han väl började spela var han som i extas. Samtidigt som han spelade nynnade han lågt, enligt honom själv, helt tvångsmässigt. I ensamhet brukade han spela med teven eller radion på så att tonerna från flygeln dränktes i konkurrerande ljud. På så sätt stängde han av den auditiva förbindelsen med sitt instrument, och en inre erfarenhet av musiken kunde kanaliseras genom kroppen ut i fingrarnas rörelser.

Det är främst tolkningarna av Bach som gjort

MÄSTAREN I BILDER

Glenn Gould var en skygg sär-
ling som undvek
sin publik.
Konstigt nog
finns det gott
om bilder på ge-
niet på Internet,
i alla tänkbara
situationer fast
oftast i närhe-
ten av ett piano.

»Schubert,
Chopin och
Schumann
avfärdade
han. Han
ogillade den
hedonism
som han
tyckte fanns
hos Mozart,
som han
dessutom
menade inte
dog för
tidigt utan
för sent.«

Gould känd, men även andra tonsättare ingick i hans repertoar, exempelvis engelska renässanskompositörer som William Byrd och Orlando Gibbon, Beethoven, Mozart, Haydn, Brahms samt företrädare för tolvtonsteknik som Schönberg, Alban Berg och Anton Webern. Hans åsikter om musik kunde provocera. Schubert, Chopin och Schumann avfärdade han. Han ogillade den hedonism som han tyckte fanns hos Mozart, som han dessutom menade inte dog förtidigt utan för sent. Ändå hör hans tolkningar av Mozarts pianosonater till det mest originella och vackraste han gjorde – kanske för att ambivalensen gav honom en särskild frihet.

Med tiden kom allt fler av Goulds annonserade konserter att ställas in. Han skyllde på sin sviktande hälsa – än var det problem med axlar och händer, än magbesvär, än infektioner osv. När han väl uppträdde kunde han te sig frånvarande, och det hände att han kom av sig. Till skillnad från tidigare ville han, trots sitt fotografiska minne, ha noterna framför sig. Ibland var han synbart tablettpåverkad under sina konserter. Han hade länge talat om att sluta spela offentligt. Egentligen var han rädd för publiken, som han liknade vid de blodtörstiga åskådarna till ett gladiatorspel.

Reträtten från konsertlokalen blev till ett musikideologiskt program. Gould argumenterade för att live-framträdanden var överspelade av inspelningsteknikens utveckling. Studion, som han liknade vid en livmoder, blev hans skyddshamn. Där kunde han leva upp till sina krav på perfektion; han klippte och sammanfogade sekvenser av sina olika spelningar av samma stycke tills han var nöjd. Åtskilliga timmar av inspelat råmaterial kunde resultera i några minuter på en skiva. Lyssnaren upplever ändå musiken som om den

spelas i en sammanhållen seans. Han kallade denna skenbara autenticitet för »creative cheating». Förutom att han slapp direktkontakten med publik, hade han nu full kontroll över framförandet. Inte minst det sistnämnda var viktigt. Återkommande i minnena av Gould är just kontrollbehovet. I flera av sina radio- och teveprogram för han en till synes otvungen konversation med berömda musiker, men samtalen är hårt redigerade. Inga avvikelser från Goulds manuskript tolererades.

Trots att han kände många läkare sökte Gould psykiatrisk hjälp bara vid några enskilda tillfällen. Konsultationerna ledde aldrig till någon kontinuerlig terapi. Däremot upprätthöll han långvariga men lösa vänskapsband med två framstående psykiatrer: Joseph Stevens vid den psykiatriska institutionen på Johns Hopkins Medical School och Peter F Ostwald, verksam som professor vid University of California i Los Angeles. Bägge varhängivna amatörmusiker. Den senare avslutade en biografi över honom strax före sin död 1996. Han framhåller i sin psykiatriska bedömning den speciella relationen till modern, narcissistiska personlighetsdrag och att flera av Goulds egenheter för tankarna till Aspergers syndrom. Beträffande den senare diagnosen kan man peka på Goulds autistiskt präglade interaktion med andra människor, den tidigt manifesterade specialbegåvningen, rigiditet, kontrollbehovet, perfektionismen samt ångesten som en sekundär pålagring. Ostwald menar dock att kunskapen om Goulds barndom inte är tillräckligt detaljerad för en säker slutsats. Data från det förgångna är sällan grupperade så att de helt sammanfaller med diagnoskriterier. Den reservationen gäller i synnerhet för en komplicerad diagnos som Aspergers syndrom och en mångtydig psykiatrisk symtombild som Goulds.

1975 avled Goulds mor. Han sörjde djupt och stu-

STROKE-DRABBAD

Glenn Gould led av en rad sjukdomar, både verkliga och inbillade. Han medicinerade sig flitigt och höll kontakt med många läkare. Den 27 september 1982 drabbades han av stroke och dog den 4 oktober. Han ligger begravd på Mount Pleasant Cemetery i Toronto, Kanada.

Foto: Scanpix

derade Bibeln, särskilt Uppenbarelseboken. Även om han inte var religiös i en konfessionell mening planerade han att skriva ett oratorium. Så blev det emellertid inte. Året därefter konstaterades det att han led av hypertoni. Han fick blodtryckssänkande mediciner. Tyvärr blev han helt fixerad vid sitt blodtryck, som han mätte flera gånger om dagen – för säkerhets skull hade han tre olika blodtrycksmätare, en amerikansk, en japansk och en tysk. Gould åldrades i förtid men fortsatte att vara intensivt verksam tills han den 27 september 1982, två dagar efter sin femtioårsdag, drabbades av stroke. Tillståndet blev snart kritiskt, varför han lades i respirator, som stängdes av den 4 oktober, då Gould betraktades som hjärndöd.

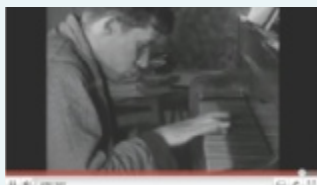
Ensamhet som socialt och antropologiskt fenomen är temat i tre av Goulds radioprogram, »The solitude trilogy». De belyser mänskliga existensformer i marginalen av majoritetssamhället. Det första handlar om människor i Kanadas arktiska områden (»The idea of north»), det andra om avfolkningsbygder på Newfoundland (»The latecomers») och det tredje programmet (»The quiet in the land») rör mennoniter, andliga arvtagare till reformationstidens vederdöpare, som försöker behålla sina seder och trosföreställningar och därför avgränsat sig mot vår tids konsumtionssamhälle. Programmen är kollage av röster och musik som vävs samman mot en bakgrund av vad Gould liknade vid barockmusikens basso continuo: det rytmiska ljudet från ett tåg i rörelse, våg- och vindbrus samt psalmsång. Trilogin, menade han, pekar på isoleringens och ensamhetens betydelse för skapande, ja för människans tillvaro överhuvud. Det är en positiv värdering av ett predikament som också var hans eget.

Lars Sjöstrand

psykiater och beroendeläkare
larsocsjostrand@gmail.com

Se Glenn Gould spela Bach

■ Det finns många minnesvärda inspelningar med Glenn Gould, flera av dem tillgängliga på Internet. I en sekvens på YouTube, till exempel, ses Glenn Gould spela Johann Sebastian Bachs »Partita nr 2». Om du läser den här artikeln på Läkartidningens webbplats kan du klicka på en länk och höra musiken.

Läs mer Referenslista <http://ltarkiv.lakartidningen.se>